

Mnenje Evropskega ekonomsko-socialnega odbora – Stališče EESO o specifičnih ključnih vprašanjih v pogajanjih o čezatlantskem partnerstvu za trgovino in naložbe (TTIP)

(mnenje na lastno pobudo)

(2016/C 487/05)

Poročevalec: **Philippe de BUCK**

Soporočevalka: **Tanja BUZEK**

Sklep plenarne skupščine	21. 1. 2016
Pravna podlaga	člen 29(2) poslovnika mnenje na lastno pobudo
Pristojna strokovna skupina	REX
Datum sprejetja mnenja strokovne skupine	19. 7. 2016
Datum sprejetja mnenja na plenarnem zasedanju	21. 9. 2016
Plenarno zasedanje št.	519
Rezultat glasovanja (za/proti/vzdržani)	213/23/17

1. Sklepi in priporočila

1.1 Za pogajanja o čezatlantskem partnerstvu za trgovino in naložbe (TTIP) bo leto 2016 odločilno. Glavni pogajalci EU in ZDA so se zavezali, da bodo pospešili pogovore, da bi pred koncem sedanjega predsedniškega mandata v ZDA dosegli ambiciozen in vsestranski politični sporazum, v katerem bodo na vseh področjih opredeljeni vidiki, glede katerih bo mogoče doseči soglasje. Evropski ekonomsko-socialni odbor (EESO) je zato sklenil pripraviti mnenje na lastno pobudo o specifičnih ključnih vprašanjih TTIP.

1.2 V mnenju niso podane pripombe glede morebitnega končnega sporazuma, ki bo sklenjen v pogajanjih med EU in ZDA. Treba pa je oceniti, v kolikšni meri so bila v predlogih EU, ki so na voljo javnosti, upoštevana stališča evropskih organizacij civilne družbe, zlasti stališča, predstavljena v prejšnjih mnenjih EESO. Tako bo mogoče oblikovati podlago za okrepljeno partnerstvo med Evropsko komisijo in evropsko civilno družbo pri razvoju trgovinske politike EU.

1.3 EESO glede na svojo institucionalno vlogo podaja naslednja priporočila.

1.4 *Regulativno sodelovanje*

1.4.1 Pogajanja o TTIP so nova spodbuda za okrepljeno regulativno sodelovanje, glede katerega so pričakovanja večja. EESO zato z zadovoljstvom ugotavlja, da sta v predlagano poglavje vključena uresničevanje ciljev javne politike in zagotavljanje visoke ravni zaščite na številnih opredeljenih področjih. EESO pozdravlja tudi, da je v njem izrecno navedeno, da bosta funkcija in namen institucionalne strukture regulativnega sodelovanja zagotavljati podporo in svetovanje nosilcem odločanja pod demokratičnim nadzorom, ne bo pa v tem okviru mogoče sprejemati pravnih aktov, prav tako to tudi ne bo nadomeščalo notranjih regulativnih postopkov.

1.4.2 Vendar EESO poziva, naj se natančneje opredelijo „obremenjujoči“ predpisi, in poudarja, da predpisi o varstvu potrošnikov, delavcev in okoljskih pravic kot taki ne bi smeli veljati za obremenjujoče.

1.4.3 EESO prav tako poziva, naj se v poglavju o dobrih regulativnih praksah ne omejuje pravica pogodbenic do zakonskega urejanja ali do uvedbe postopkov, ki bi bili enakovredni postopku obveščanja in izražanja mnenj v ZDA.

1.4.4 Poleg tega EESO Evropsko komisijo poziva, naj jasno opredeli način vključevanja reprezentativnih deležnikov, zlasti socialnih partnerjev in predstavnikov civilne družbe.

1.5 Tehnične ovire v trgovini ter sanitarni in fitosanitarni ukrepi

1.5.1 EESO meni, da je treba predloge o standardizaciji, tehničnih predpisih, označevanju in etiketiranju obravnavati kot pomembne ofenzivne interese Evropske unije. Seznanjen je s pomembnimi določbami glede preglednosti. Poziva pa k:

- upoštevanju zaskrbljenosti organov EU za standardizacijo CEN-Cenelec zaradi tveganja pri medsebojnem priznavanju prostovoljnih standardov,
- poglobljenemu delu v zvezi z zahtevami za označevanje in etiketiranje.

1.5.2 EESO ugotavlja, da poglavje o sanitarnih in fitosanitarnih ukrepih temelji na sporazumu STO o uporabi sanitarnih in fitosanitarnih ukrepov, ki vključuje previdnostno načelo. Poziva pa k dodatnim zagotovilom, da se živilska zakonodaja EU ne bo spremenila in da bo EU ohranila omejitve v zvezi s hormoni, pospeševalci rasti in gensko spremenjenimi organizmi.

1.6 Olajševanje carinskih postopkov in trgovine

1.6.1 EESO priznava pomen olajševanja trgovine, zlasti za mala podjetja, in pozdravlja predlagano poglavje Evropske komisije. Poziva pa k nadaljnji poenostavitvi carinskih postopkov in k natančnejši opredelitvi pravil glede kazni in odgovornosti v primeru kršitve carinske zakonodaje.

1.7 Storitve

1.7.1 EESO pozdravlja pomembne zaveze EU v poglavju o storitvah in znova poziva k zagotovitvi večjega dostopa do trgov na zvezni in državni ravni, k okrepljenemu regulativnemu sodelovanju, pri čemer se je treba zavedati, da je dostop do trgov odvisen tudi od tega, in k ohranitvi javnih storitev v skladu s PDEU. Prav tako znova poudarja, da avdiovizualne storitve niso del mandata in zato ne bi smele biti vključene v nobene zaveze. Podpira tudi odločitev Evropske komisije, da se pogajanja o dostopu do trga finančnih storitev odložijo, dokler se pogajalci ZDA ne bodo popolnoma strinjali, da je treba začeti pogovore o regulativnem sodelovanju, da bi zagotovili višjo raven zaščite in finančno stabilnost v tem sektorju. EESO poziva tudi, naj se v besedilu izrecno in podrobno opredelijo obsežne izjeme za javne storitve, da se iz sporazuma izvzamejo vse javne storitve, ki se oddajo zunanjim izvajalcem ali ki jih financira država oziroma zasebne profitne ali neprofitne organizacije.

1.8 Trgovina in trajnostni razvoj

1.8.1 EESO pozdravlja celovit in podroben predlog Komisije v zvezi s trgovino in trajnostnim razvojem. Opozarja pa, da bo dejanski pomen teh določb odvisen predvsem od tega, ali jih bo mogoče učinkovito izvesti. Poziva k uporabi učinkovitega mehanizma izvrševanja in trdnega mehanizma za spremljanje v okviru civilne družbe. EESO se ne more izreči o izvršilnih ukrepih poglavja trajnostnega razvoja TTIP, ker predlogi besedila o izvrševanju zamujajo. Pomembno je, da Komisija o teh predlogih razpravlja s civilno družbo in socialnimi partnerji ter zagotovi, da bodo oblikovani tako, da bodo učinkoviti v praksi. EESO si pridržuje pravico do pripomb v zvezi s temi elementi, ko bodo objavljeni.

1.9 Zaščita naložb

1.9.1 EESO pozdravlja predlog za reformo sistema za zaščito naložb in cilj vzpostavitve stalnega večstranskega sodišča za naložbe namesto zasebnih arbitražnih sodišč. Hkrati meni, da je še vedno nekaj spornih vprašanj (glej točko 8.8), ki bi jih bilo treba obravnavati. Evropsko komisijo tudi poziva, naj pripravi oceno učinka tako stroškov kot delovanja novega sistema sodišč za naložbe.

2. Ozadje

2.1 EESO ima od začetka pogajanj o TTIP junija 2013 pomembno vlogo pri oblikovanju stališč organizirane civilne družbe EU, saj je pripravil mnenja o posebnih vidikih pogajanj o TTIP⁽¹⁾, zaščiti naložb in reševanju sporov med vlagateljem in državo (ISDS)⁽²⁾ ter učinku TTIP na mala in srednja podjetja⁽³⁾. Komisija je medtem objavila pomembno sporočilo *Trgovina za vse*⁽⁴⁾, v katerem so opredeljeni pogoji za sklenitev prihodnjih trgovinskih sporazumov in sporazumov o naložbah. EESO je v mnenju⁽⁵⁾ podprl pristop, predstavljen v sporočilu. V sodelovanju z drugimi institucijami EU si prizadeva tudi za to, da bi k vsebinski razpravi s civilno družbo o TTIP prispeval z izvedbo številnih dejavnosti v zvezi s TTIP. Mednje sodi organizacija posvetovanj in obiskov članov EESO v Združenih državah.

2.2 EESO ugotavlja, da se pogajanja o TTIP izvajajo pregledneje kot prejšnja pogajanja o trgovini in naložbah, saj so prva pogajanja, za katera so bili objavljeni mandat Sveta ter stališča in več predlogov besedil EU. Ustanovljena je bila svetovalna skupina strokovnjakov, ki zastopajo številne različne interese, in sicer potrošnikov, sindikatov, podjetij, sektorjev okolja in javnega zdravja, da bi trgovinskim pogajalcem EU zagotovili visoko kakovostno svetovanje na področjih, o katerih potekajo pogajanja. EESO obžaluje, da kljub svoji institucionalni vlogi ni bil uradno vključen v to svetovalno skupino za TTIP⁽⁶⁾. Evropska komisija je oblikovala posebno spletno stran za TTIP, ki vsebuje informativne pregledne in povzetke, dokumente o stališčih EU (v katerih je določen in opisan splošni pristop Evropske unije k posamezni temi), predloge besedil EU (ki so prvotni predlogi Evropske unije za pravna besedila o temah v TTIP) in ponudbo EU za dostop do trga, kar zadeva storitve. EESO pozdravlja predlog Evropske komisije za ustanovitev foruma civilne družbe, ki ga bodo sestavljali predstavniki neodvisnih organizacij civilne družbe, vključno s člani notranjih svetovalnih skupin, in ki bo vodil dialog o izvajanju in uporabi TTIP.

2.3 To mnenje temelji na ugotovitvah prejšnjih mnenj, v katerih EESO poziva k enakomerni porazdelitvi koristi TTIP med podjetji (vključno z malimi in srednjimi podjetji), delavci, potrošniki in državljani in k temu, naj bo zaščita visokih standardov, ki veljajo v EU, pogoj za sprejetje sporazuma. EESO meni, da je treba podati pripombe k že objavljenim stališčem in predlogom besedil EU za izbrano število poglavij, da bi ocenili, v kolikšni meri so usklajeni s tem pogojem, in opredelili glavne točke, ki so v interesu evropske civilne družbe in jo zadevajo. EESO se je pri analizi osredotočil predvsem na predloge za regulativno sodelovanje, vključno z dobrimi regulativnimi praksami (predlog objavljen 21. marca 2016), na tehnične ovire v trgovini ter sanitarne in fitosanitarne ukrepe (predloga objavljena januarja 2015), olajševanje carinskih postopkov in trgovine (predlog objavljen januarja 2015 in spremenjen marca 2016), storitve (predlog objavljen julija 2015), trajnostni razvoj (predlog objavljen novembra 2015) in naložbe (predlog objavljen novembra 2015). V tem mnenju so obravnavani dokumenti, objavljeni do 14. julija 2016.

⁽¹⁾ Glej mnenje EESO na lastno pobudo *Čezatlantski trgovinski odnosi in stališče EESO o okrepljenem sodelovanju in morebitnem sporazumu o prosti trgovini med EU in ZDA* (UL C 424, 26.11.2014, str. 9).

⁽²⁾ Glej mnenje EESO na lastno pobudo *Zaščita vlagateljev in reševanje sporov med vlagatelji in državo v trgovinskih sporazumih in sporazumih o naložbah med EU in tretjimi državami* (UL C 332, 8.10.2015, str. 45).

⁽³⁾ Glej mnenje EESO na lastno pobudo *Vpliv čezatlantskega partnerstva za trgovino in naložbe na MSP* (UL C 383, 17.11.2015, str. 34).

⁽⁴⁾ Sporočilo Evropske komisije *Trgovina za vse – Za odgovornejšo trgovinsko in naložbeno politiko* (COM(2015) 497 final).

⁽⁵⁾ Glej mnenje EESO *Trgovina za vse – Za odgovornejšo trgovinsko in naložbeno politiko* (UL C 264, 20.7.2016, str. 123).

⁽⁶⁾ Glej opombo 5.

2.4 Poudariti bi bilo treba, da je Evropska komisija 14. julija 2016 objavila predlog o institucionalni ureditvi sporazuma⁽⁷⁾, ki vključuje oblikovanje notranjih svetovalnih skupin, sestavljenih iz predstavnikov civilne družbe in pristojnih za svetovanje podpisnicam o izvajanju sporazuma. EESO pozdravlja dejstvo, da je mandat teh notranjih svetovalnih skupin razširjen in vključuje tudi morebitna vprašanja interesov v okviru sporazuma, vendar obžaluje, da skupni sestanek dveh notranjih svetovalnih skupin, organiziran na njuno lastno pobudo, v predlogu EU ni izrecno omenjen in da lahko forum civilne družbe skliče le skupni odbor. Sestanki foruma civilne družbe bi morali članom obeh notranjih svetovalnih skupin omogočiti, da pripravijo skupna priporočila podpisnicam.

2.5 EESO pri tem globoko obžaluje, da bo visoka raven preglednosti, ki je bila doslej zagotovljena, precej omejena, razen če se bodo ZDA, ko bodo pogajanja nazadnje potekala na podlagi konsolidiranih besedil, strinjale, da se ta besedila javno objavijo ali dajo na voljo vsaj svetovalni skupini EU. Komisijo zato poziva, naj si pri ZDA še naprej čim bolj prizadeva izpostaviti to vprašanje.

3. Regulativno sodelovanje

3.1 Regulativno sodelovanje je eden od treh stebrov TTIP (druga dva sta dostop do trga in pravila), sestavljajo pa ga štirje elementi, in sicer horizontalni vidiki (sem sodita del o regulativni usklajenosti ali dobrih regulativnih praksah ter del o regulativnem sodelovanju med regulativnimi organi), tehnične ovire v trgovini (TBT), varnost hrane ter zdravje živali in rastlin (SPS) in sektorske priloge. V prvem delu želimo podati pripombe k prvemu od teh elementov, tj. k horizontalnim vidikom, v nadaljevanju pa bodo obravnavane tehnične ovire v trgovini ter sanitarni in fitosanitarni ukrepi.

3.2 Regulativno sodelovanje je bilo opredeljeno kot eden od glavnih ciljev TTIP, ker ima lahko pomembno vlogo pri olajševanju trgovine in naložb ter pri izboljševanju konkurenčnosti predvsem malih podjetij. Zlasti mala in srednja podjetja si želijo novih priložnosti, saj v nasprotju z velikimi podjetji nimajo sredstev, da bi lahko delovala v različnih zakonodajnih okoljih na obeh straneh Atlantika. Hkrati pa bi se z večjo skladnostjo regulativnih sistemov ustvarile priložnosti za velika podjetja, ki bi lahko izkoristila ekonomijo obsega med Evropo in ZDA.

3.3 Prizadevanja za regulativno sodelovanje niso nekaj novega⁽⁸⁾. Pogajanja o TTIP so nova spodbuda za okrepljeno regulativno sodelovanje, glede katerega so pričakovanja večja. EESO meni, da ni lahko oceniti koristi okrepljenega regulativnega sodelovanja, predvsem zato, ker se bodo razlikovale glede na stopnjo sodelovanja, ki bo dogovorjena med pogajanci. V osnutku vmesnega tehničnega poročila o oceni učinka na trajnostni razvoj, ki ga je pripravila Evropska komisija, se ocenjuje, da bo 76 % učinka TTIP imelo regulativno sodelovanje, 24 % celotnega učinka pa tarifno znižanje⁽⁹⁾.

3.4 Vendar je po mnenju EESO pomembno, da se vzpostavi zaščita in tako zagotovi, da regulativno sodelovanje ne bi ogrožalo socialnih, delovnih, potrošniških in okoljskih standardov, ampak bi si v okviru njega prizadevali za njihovo izboljšanje. Če bodo ti pogoji izpolnjeni, to ne bo prineslo samo ekonomskih koristi, ampak bo regulativnim organom tudi olajšalo uresničevanje ciljev javne politike.

3.5 Ključno vprašanje za EESO je zagotavljanje visoke ravni zaščite v EU. Sedanji predlog člena x1b v poglavju o regulativnem sodelovanju se nanaša na uresničevanje ciljev javne politike in zagotavljanje visoke ravni zaščite, med drugim na področju javnega zdravja, življenja in zdravja ljudi, živali in rastlin, zdravja in varnosti, delovnih pogojev, dobrobiti živali, okolja, potrošnikov, socialne zaščite in varnosti, osebnih podatkov in kibernetne varnosti, kulturne raznolikosti in finančne stabilnosti.

⁽⁷⁾ Glej http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/july/tradoc_154802.pdf.

⁽⁸⁾ Na primer čezatlantski ekonomski svet, ustanovljen leta 2007, forum za sodelovanje na visoki ravni, forum za regulativno sodelovanje na visoki ravni.

⁽⁹⁾ Ecorys, *Trade SIA on the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) between the EU and the USA – Draft Interim Technical Report* (Ocena učinka trgovine na trajnostni razvoj v okviru čezatlantskega partnerstva za trgovino in naložbe med EU in ZDA – osnutek vmesnega tehničnega poročila), str. 18 (<http://www.trade-sia.com/ttip/wp-content/uploads/sites/6/2014/02/TSIA-TTIP-draft-Interim-Technical-Report.pdf>).

3.6 Vendar pa EESO izraža zaskrbljenost, da bi to ogrožal člen x1d, v katerem je naveden cilj „zmanjšanja nepotrebnih obremenjujočih [...] regulativnih zahtev“⁽¹⁰⁾. Skrbi ga, da bi to lahko tolmačili, kot da so predpisi za varstvo potrošnikov, delavcev in okoljskih pravic kot taki obremenjujoči.

3.7 EESO zato odločno pritrjuje stališču, da je ohranitev sedanjih visokih standardov temeljna zahteva in da je treba v okviru regulativnega sodelovanja poleg prizadevanj za izboljšanje trgovinskih priložnosti izboljšati tudi varnost, zdravje ter gospodarsko in družbeno blaginjo ljudi z obeh strani Atlantika. Zato bi bilo treba to zavezo zelo jasno in podrobno opredeliti v končnem sporazumu. EESO je zaskrbljen zaradi predloga EU o dobrih regulativnih praksah. Namen regulativnega sodelovanja bi moralo biti izboljšanje dialoga med regulativnimi organi, in ne vplivanje na postopke oblikovanja predpisov drugih regulativnih organov. EESO Evropsko komisijo poziva, naj v svojem predlogu razjasni poglavje o dobrih regulativnih praksah.

3.8 S tega vidika EESO meni, da za sedanji predlog poglavja o dobrih regulativnih praksah, v katerem je navedeno, da bosta morali pogodbenici preučiti „neregulativne alternativne možnosti (tudi možnost neregulacije) [...], s katerimi bi dosegli cilj regulativnega akta“, ne bi smelo veljati, da se s tem omejuje pravica pogodbenic do zakonskega urejanja. Zaradi večje gotovosti bi morali v besedilu sporazuma jasno navesti, da se s to določbo ne omejuje pravica pogodbenic do zakonskega urejanja. EESO tudi meni, da člen 6 predloga o posvetovanju z deležniki ne bi smel šteti za enakovrednega postopku obveščanja in izražanja mnenj v ZDA.

3.9 Po mnenju EESO mora zato glavni cilj ostati razvoj trgovine. Pomembno je, da se v okviru pogajanj o TTIP podpre odprava nepotrebnih ovir za trgovino⁽¹¹⁾.

3.10 EESO pozdravlja, da je v sedanjem predlogu Komisije izrecno in jasno navedeno, da naj bi bila funkcija in namen institucionalne strukture zagotavljati podporo in svetovanje nosilcem odločanja pod demokratičnim nadzorom Evropskega parlamenta in Sveta EU⁽¹²⁾. Redni zakonodajni postopek ne sme biti ogrožen, poleg tega pa je treba preprečiti zamude ali ohromitev sprejemanja zakonodaje. EESO pozdravlja predlagani člen 1, s katerim se ponovno potrjuje pravica do zakonskega urejanja in določanja ravni zaščite. Vendar pa je bistveno, da se v predlogu določijo sestava in pravila delovanja različnih odborov in skupin. EESO poziva Evropsko komisijo, naj zagotovi skladnost in doslednost poglavij o horizontalnem regulativnem sodelovanju, tehničnih ovirah v trgovini ter sanitarnih in fitosanitarnih ukrepov ter sektorskih prilog.

3.11 Treba je izvesti dialog na začetku zakonodajnega postopka, s čimer se bo povečala možnost za opredelitev političnih rešitev, ki vključujejo čezmejne vidike. V predlogu Komisije je treba podrobno opisati vključevanje deležnikov na podlagi preglednega procesa, ki je temeljno načelo dobrega oblikovanja predpisov v Evropski uniji. Da bi regulativno sodelovanje privedlo do vključujočih rezultatov in predlogov za regulativne organe, je potrebno strukturirano in uravnoteženo sodelovanje z deležniki, zlasti podjetji, potrošniki, okoljskimi interesnimi skupinami in delavci.

3.12 Za doseg konkretnega napredka je treba čim prej izvesti posvetovanja med regulativnimi organi EU in ZDA o regulativni dejavnosti. Razprave v zgodnji fazi procesa oblikovanja politike naj bi povečale možnost oblikovanja interoperabilnih pravil v prihodnosti, udeležencem na trgu pa omogočile, da ravnajo v skladu z obema ureditvama. Vendar pa morajo regulativni organi obravnavati dialog in odgovore na pripombe sorodnih organov ali zainteresiranih oseb kot neobvezne, da bi preprečili ohromitev sprejemanja zakonodaje.

3.13 EESO Evropsko komisijo poziva, naj natančno opredeli način izvedbe omenjenega dialoga in vključevanja reprezentativnih deležnikov, zlasti socialnih partnerjev in predstavnikov civilne družbe. Jasno je treba zagotoviti, da bodo lahko ustrezni deležniki prispevali k preglednemu dialogu na podlagi ustrezno opredeljenega postopka, ki zagotavlja enako obravnavo vseh in preprečuje zamude v zakonodajnem postopku. Na ravni EU bi morali pri opredeljevanju pomena in reprezentativnosti deležnikov razmisliti o uporabi registra za preglednost.

⁽¹⁰⁾ Revidirani predlog besedila EU o regulativnem sodelovanju, objavljen 21. marca 2016, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/html/154377.htm>.

⁽¹¹⁾ Nizozemski ekonomsko-socialni svet (SER), Svetovalno poročilo 16/04E o TTIP (<https://www.ser.nl/~media/files/internet/talen/engels/2016/ttip.ashx>).

⁽¹²⁾ Glej mnenje francoskega ekonomskega, socialnega in okoljskega sveta, *Les enjeux de la négociation du projet de Partenariat transatlantique pour le commerce et l'investissement (PTCI)* (Izzivi v pogajanjih o projektu čezatlantskega partnerstva za trgovino in naložbe (TTIP)) (http://www.lecese.fr/sites/default/files/pdf/Avis/2016/2016_01_projet_partenariat_tranatlantique.pdf).

4. Tehnične ovire v trgovini ter sanitarni in fitosanitarni ukrepi

4.1 EESO veseli, da je v predlog vključen celoten sporazum STO o tehničnih ovirah v trgovini. Poleg tega predlagano poglavje o tehničnih ovirah v trgovini obravnava tehnične zahteve (tehnične predpise in standarde) ter zahteve glede ugotavljanja skladnosti. EESO meni, da je treba predloge o standardizaciji, tehničnih predpisih, označevanju in etiketiranju obravnavati kot pomembne ofenzivne interese Evropske unije. Teh predlogov pa se ne sme uporabiti za postavljanje pod vprašaj predpisov, ki so potrebni za zaščito zdravja in varnosti ter socialno zaščito.

4.2 EESO je seznanjen s pomembnimi določbami o preglednosti, pri tem pa ponovno izpostavlja obveznost glede obveščanja STO o ukrepih, zagotavljanja informacij drugi pogodbenici ter omogočanja pisnih pripomb in odgovarjanja nanje. Predvideno je tudi, da se v registru objavijo vsi veljavni novi ali obstoječi tehnični predpisi, pa tudi standardi, na katere se tehnični predpisi sklicujejo (v sektorju se namreč uporablja velika večina standardov, na katere pa se regulativni organi v tehničnih predpisih ne sklicujejo oziroma jih ne uporabljajo).

4.3 V zvezi s standardizacijo EESO pozdravlja sodelovanje med organi za standardizacijo in omejitve načel vzajemnega priznavanja. Seznanil pa se je s zaskrbljenostjo odborov CEN in Cenelec zaradi tveganja pri medsebojnem priznavanju prostovoljnih standardov v TTIP. Komisijo poziva, naj preuči predloge organov EU za standardizacijo in zagotovi zaščito interesov EU. Pomembno je tudi zagotovilo, da bodo lahko k razvoju novih standardov prispevali vsi ustrezni deležniki.

4.4 Standardizacijski sistemi ZDA in EU se zelo razlikujejo. V ZDA zlasti ni uveljavljeno načelo enega splošno sprejetega standarda za en proizvod, ki je steber enotnega trga EU. Ko se v Evropi sprejme nov standard, se nacionalni standardi, ki so z njim v navzkrižju, razveljavijo, na trgu ZDA pa sočasno obstajajo različni standardi, kar malim in srednjim podjetjem otežuje izbiro tistega, ki bi najbolje ustrežal njihovemu proizvodnemu programu. Da bi povečali preglednost in olajšali postopke za mala podjetja, bi bilo treba v ZDA vzpostaviti službo za pomoč uporabnikom, ki bi zagotavljala podporne storitve podjetjem v EU, ki želijo izvažati na trg ZDA. To so pogosto mala podjetja z omejenimi viri, a visoko ravnjo specializacije na nišnem trgu, ki je osnova njihove konkurenčnosti.

4.5 EESO obžaluje, da so ključna področja, kot so električna varnost, elektromagnetna združljivost, stroji in telekomunikacije, na katerih ima EU jasen ofenziven interes, opredeljena kot prednostna področja za prihodnjo obravnavo, saj bi bilo treba ta področja vključiti v navedene konkretne rezultate glede ugotavljanja skladnosti, dosežene s pogajanj.

4.6 EESO prav tako obžaluje, da v delu o označevanju in etiketiranju niso opredeljena prednostna področja za prihodnje delo, poleg tega pa niso navedeni ne časovni načrt prihodnjega pregleda zahtev glede označevanja in etiketiranja ne rezultati, doseženi s pogajanj v posameznih sektorjih.

4.7 Predlagano poglavje o sanitarnih in fitosanitarnih ukrepih (SPS) temelji na sporazumu STO o uporabi sanitarnih in fitosanitarnih ukrepov in pripombah v zvezi s predlogom besedila EU, ki je bil predložen za razpravo z ZDA med pogajanj, ki so potekala od 29. septembra do 3. oktobra 2014, in objavljen 7. januarja 2015.

4.8 V sporazum STO o uporabi sanitarnih in fitosanitarnih ukrepov, ki zajema uporabo predpisov o varnosti hrane ter zdravju živali in rastlin, je vključeno previdnostno načelo (člen 5(7)), ki je zdaj zapisano tudi v Lizbonski pogodbi. To ne sme biti predmet pogajanj, zato tudi ne del sporazuma. EESO tako odločno pozdravlja zagotovila EU, da se s TTIP ne bo spremenila sedanja živilska zakonodaja, da bo ohranila omejitve v zvezi s hormoni in pospeševalci rasti v mesu ter da se s TTIP ne bo spremenila zakonodaja EU o gensko spremenjenih organizmih.

5. Olajševanje carinskih postopkov in trgovine

5.1 Ker blagovna menjava zajema velik del čezatlantske trgovine, bo vsako prizadevanje za izboljšanje carinskih postopkov močno vplivalo na dvostransko trgovino, zlasti pri malih podjetjih.

5.2 EESO pozdravlja dodatne predloge, katerih namen je olajšati carinske postopke, zlasti za vzpostavitev enotne kontaktne točke na obeh straneh Atlantika, boljše usklajevanje mednarodnih standardov in oblikovanje programa partnerstva za olajševanje trgovine, usklajevanje podatkov, pri čemer je treba oceniti, katere podatke bi bilo treba uskladiti, ter razširitev odgovornosti Skupnega odbora za carinsko sodelovanje, da bi opravljal vlogo posebnega carinskega odbora na več področjih, ki jih je treba še opredeliti, in pri izdaji predhodnih odločb.

5.3 EESO poziva Evropsko komisijo, naj pojasni elemente, ki so posebno pomembni za podjetja v EU in v besedilu, ki je na voljo, še niso pojasnjeni, kot so najnižja vrednost, odprava vseh dodatnih pristojbin ter vprašanje kazni in odgovornosti v primeru kršitev carinske zakonodaje.

6. Storitve

6.1 EU v ponudbi na področju storitev predlaga, da bo prevzela pomembne zaveze v sektorjih, ki so ključni za spodbujanje evropske konkurenčnosti in rasti (digitalni in telekomunikacijski sektor) ter pospeševanje povezovanja globalnih vrednostnih verig (prevoz, kurirske storitve, poslovne storitve, strokovne storitve) ali so povezani s ključnimi gospodarskimi sektorji (gradbeništvo, maloprodaja, energija).

6.2 EESO prav tako z zadovoljstvom ugotavlja, da je v predlogu EU predstavljen okvir za spodbujanje pravičnega, preglednega in doslednega sistema za medsebojno priznavanje poklicnih kvalifikacij s strani pogodbenic in so določeni splošni pogoji za pogajanja o sporazumih o medsebojnem priznavanju, ki so zelo pomembni za zagotovitev boljšega dostopa izvajalcev storitev v EU do trga.

6.3 EESO ponovno poudarja tri glavne vidike, povezane s storitvami, tj. potrebo po izboljšanju dostopa do trga na zvezni in državni ravni, zavedanje, da je dostop do trga odvisen tudi od okrepljenega regulativnega sodelovanja, ter zahtevo, da se v skladu s PDEU ohrani posebna narava javnih storitev.

6.4 EESO poudarja, da bi morala Komisija zagotoviti, da bo z vidika storitev TTIP presegel okvir obstoječih sporazumov, kot sta GATS in TISA, in da bi bilo treba skleniti posebne sporazume za odpravo številnih diskriminatornih ovir v ZDA.

6.5 EESO izpostavlja posebno vprašanje, ki bi ga Komisija morala upoštevati, tj. neuravnotežen dostop do trga: podjetja ZDA lahko namreč izkoriščajo ugodnosti enotnega trga EU, medtem ko se podjetja v EU srečujejo z razdrobljenim trgom ZDA, saj se veliko storitvenih sektorjev ureja na ravni posamezne države. EESO opozarja na dejstvo, da za vstop v ZDA državljani nekaterih držav članic EU še vedno potrebujejo vizum, medtem ko državljani ZDA za vstop v EU vizuma ne potrebujejo, kar je diskriminatorno do državljanov EU in slabo vpliva na dvostranske odnose.

6.6 EESO želi podati naslednje pripombe v zvezi s posameznimi sektorji:

— avdiovizualne storitve niso del mandata in zato ne bi smele biti vključene v nobene zaveze;

— obravnavo vprašanja dostopa do trga finančnih storitev bi bilo treba odložiti, dokler se ne bodo pogajalci ZDA popolnoma strinjali, da je treba začeti razpravo o regulativnem sodelovanju v tem sektorju. Namen tega regulativnega sodelovanja bi morala biti zagotovitev večje ravni zaščite in finančne stabilnosti;

— javne službe bi bilo treba povsem zaščititi, saj skrbijo za to, da se pri zagotavljanju bistvenih in občutljivih storitev državljanom upoštevajo obstoječi visoki standardi. V ta namen bi bilo treba oblikovati jasne in široko opredeljene izjeme.

6.7 Glede javnih storitev je v mnenju EESO *Trgovina za vse* navedeno, da bi za zaščito javnih storitev v trgovinskih sporazumih najbolje poskrbeli z uporabo „pozitivnega seznama tako glede dostopa do trga kot nacionalne obravnave“. Vendar pa je v trenutni ponudbi glede storitev v TTIP EU uporabila povsem nov hibridni pristop naštevanja storitev, kar bi lahko privedlo do precejšnje negotovosti.

6.8 V Prilogi III o dostopu do trga je naveden pozitiven seznam z enakim besedilom kot v seznamu obveznosti EU v GATS, pri čemer „v nekaterih sektorjih obstajajo javne službe, kot so službe, povezane z znanstvenim in tehničnim svetovanjem, raziskovalnimi in razvojnimi storitvami na področju družboslovja in humanističnih ved, tehničnega preizkušanja in analiziranja, okoljske storitve, zdravstvene storitve, prevozne storitve in pomožne storitve za vse vrste prevoza. Izključne pravice za opravljanje takšnih storitev se pogosto dodelijo zasebnim subjektom, na primer subjektom, ki jim javni organi podelijo koncesije, ki so pogojene s posebnimi storitvenimi obveznostmi. Ker javne službe pogosto obstajajo tudi na podcentralni ravni, sestavljanje podrobnih in izčrpnih seznamov po posameznih sektorjih ni praktično“⁽¹³⁾. Vendar pa ima določba o javnih službah, ki omogoča ohranitev monopolnih struktur, več pomanjkljivosti, tudi to, da njeno področje uporabe ne vključuje omejitev, kot so preverjanje gospodarskih potreb ali kvote. EESO želi poudariti, da se mora izjema za javne službe uporabljati za vse načine zagotavljanja storitev.

6.9 EESO poziva, naj se v Prilogi III izrecno in podrobno navede izjema za javne službe, da se iz sporazuma izvzamejo vse javne storitve, ki se oddajo zunanjim izvajalcem ali ki jih financira država oziroma zasebne profitne ali neprofitne organizacije.

6.10 Čeprav se klavzule o mirovanju in zaskočne klavzule ne nanašajo na Prilogo II, izraža EESO zaskrbljenost, da bi pogajanja privedla do tega, da bi bili zadržki EU, ki so trenutno navedeni v tej prilogi, prestavljeni v Prilogo I, zaradi česar ne bi prišlo do zmanjšanja liberalizacije. EESO v tem okviru podpira stališče nizozemskega socialno-ekonomskega sveta v svetovalnem poročilu, da „morajo vlade še naprej imeti možnost, da nekatere storitve v skladu s svojimi preferencami opredelijo kot storitve splošnega pomena“⁽¹⁴⁾.

6.11 EESO prav tako skrbi, da bi lahko državne predpise za vse storitve, ki niso ustrezno navedene na seznamih v Prilogi I in Prilogi II, vlada ZDA izpodbijala v okviru postopka reševanja sporov med državami v primeru kršitve nacionalne obravnave ali zavez za priznavanje največjih ugodnosti ali v okviru sistema sodišč za naložbe.

6.12 EESO obžaluje, da je dostop do trga storitev v primerjavi z drugimi poglavji zapostavljen, in poziva Komisijo, naj si v večji meri prizadeva za odpravo preostalih ovir za dostop do trga v ZDA. ZDA še naprej izvajajo popolno prepoved v pomorskem prevozu. Obstajajo omejitve lastniškega deleža, na primer omejitev v višini 25 % v letalskem prevozu in 20 % na področju telekomunikacij, ter precejšnje čezmejne ovire, na primer na področju telekomunikacij in satelitov. Seznam zahtev glede državljanstva je zelo dolg, na primer v bančništvu, zavarovalništvu in računovodstvu. Zahteve glede prebivališča veljajo za pravne, računovodske, inženirske in zavarovalniške storitve. Obstajajo zahteve glede lokalne prisotnosti, na primer za pravne, računovodske in zavarovalniške storitve, pa tudi zahteva glede pravne oblike v zavarovalništvu itd.

7. Trajnostni razvoj

7.1 TTIP pogodbenicama omogoča, da v okviru trgovine spodbujata trajnostni razvoj in presežeta okvir drugih trgovinskih sporazumov v zvezi s cilji trajnostnega razvoja, ki jih sklene katera od pogodbenic. EESO je v svojih mnenjih REX/390 in REX/449⁽¹⁵⁾ pozval k vključitvi obsežnega poglavja o trgovini in trajnostnem razvoju, ki je opredeljeno kot ključni element sporazuma, zato pozdravlja obsežno in natančno določeno področje uporabe predloga Komisije. Meni pa, da bo dejanski pomen teh določb odvisen predvsem od tega, ali jih bo mogoče sčasoma učinkovito izvajati.

7.2 V mnenju REX/390 je navedeno, da je trden mehanizem civilne družbe za spremljanje bistven element vsakega sporazuma. EESO zato v celoti podpira stališče komisarke Cecilie Malmström, da je treba v poglavje o trajnostnem razvoju vključiti učinkovite mehanizme za izvrševanje⁽¹⁶⁾. EESO prav tako podpira priporočila nizozemskega in francoskega socialno-ekonomskega sveta v svetovalnem poročilu, „da je treba po potrebi imeti možnost pogodbenicam naložiti učinkovite kazni“⁽¹⁷⁾.

⁽¹³⁾ Ponudba Evropske unije glede storitev in naložb (http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/july/tradoc_153670.pdf).

⁽¹⁴⁾ Glej opombo 11.

⁽¹⁵⁾ Glej opombo 5.

⁽¹⁶⁾ Izjava komisarke Cecilie Malmström, 17. november 2015 (http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/november/tradoc_153968.pdf).

⁽¹⁷⁾ Glej opombi 12 in 11.

7.3 EESO izraža pohvalo Evropski komisiji za daljnosežno zavezo visokim delovnim in okoljskim standardom. Pozdravlja, da sta bili v preambuli sporazuma in samostojnem členu v poglavju o trajnostnem razvoju ponovno potrjeni pravici do zakonskega urejanja in določanja visoke ravni zaščite.

7.4 EESO je pozval pogodbenici, naj ponovno potrđita zavezanost učinkovitemu izvajanju in izvrševanju svoje delovne zakonodaje ter svojih obveznosti, ki izhajajo iz njunega članstva v Mednarodni organizaciji dela. Zato pozdravlja vključitev zavezujočih določb o zaščiti temeljnih delovnih standardov, kot so svoboda združevanja in pravica do kolektivnih pogajanj z oblikovanjem sindikatov in včlanitvijo vanje, odprava prisilnega ali obveznega dela, učinkovita odprava dela otrok ter enakost in nediskriminacija pri zaposlovanju in opravljanju poklica. Poleg tega pozdravlja dodatno vključitev, da se pogodbenici zavezujeta zagotavljati dostojne delovne pogoje ter zdravje in varnost pri delu. Da bi bile te določbe o trajnostnem razvoju zavezujoče, je treba sprejeti trisopenjski pristop s posvetovanji na vladni ravni, notranjimi svetovalnimi skupinami in strokovnimi odbori, ki vključujejo tudi MOD, ter z vključitvijo splošnega mehanizma za reševanje sporov v sporazum.

7.5 V zvezi z okoljskimi vidiki se z vključitvijo določbe o trgovini v povezavi z okolju prijaznim ravnanjem s kemikalijami in odpadki ustrezno upoštevajo pomisleki civilne družbe. EESO se zato strinja, da se v sporazum vključijo določbe o preprečevanju ali zmanjševanju škodljivih učinkov kemikalij in odpadkov na zdravje ljudi in okolje. Pozdravlja tudi zavezanost pogodbenic trajnostnemu gospodarjenju z gozdovi ter vzajemno priznavanje precejšnjega negativnega učinka nezakonitega, neprijavljenega in nereguliranega ribolova.

7.6 Dobrodošla določba v predlogu je tudi sodelovanje med pogodbenicama pri trgovinskih vidikih politik trga dela in okoljskih politik. EESO odobrava, da se priznava pomen sodelovanja pri spodbujanju dostojnega dela v globalnih vrednostnih verigah ter pri pripravi strategij in politik, s katerimi se spodbuja, da bi trgovina prispevala k učinkoviti rabi virov ter zelenemu in krožnemu gospodarstvu⁽¹⁸⁾.

7.7 Podpira tudi cilj varstva pravic delavcev in okolja z uporabo kodeksa ravnanja, shem standardov, označevanja, potrjevanja, preverjanja in drugih s tem povezanih politik podjetij.

7.8 Odgovorno poslovno ravnanje, kot je družbena odgovornost gospodarskih družb, lahko dodatno spodbudi doseganje ciljev trajnostnega razvoja. EESO se strinja, da se v poglavju o trajnosti izrecno navedejo smernice OECD za multinacionalna podjetja, globalni dogovor Združenih narodov, standard ISO 26000, tristranska deklaracija Mednarodne organizacije dela o načelih za multinacionalna podjetja in socialno politiko ter vodilna načela Združenih narodov o podjetništvu in človekovih pravicah.

7.9 EESO ugotavlja, da predlog besedila EU ne vključuje elementov, povezanih z reševanjem sporov, ki bodo oblikovani pozneje, in si pridržuje možnost do predložitve pripomb v zvezi s temi elementi, ko bodo objavljeni.

7.10 EESO se v podporo izvajanju zaveze pogodbenic glede spodbujanja takšne mednarodne trgovine, ki bo prispevala k doseganju trajnostnega razvoja, zavzema za uporabo mehanizma izvrševanja, ki temelji na socialnem dialogu. Pozdravlja predloge Komisije za ustanovitev notranjih svetovalnih skupin, v katerih so uravnateženo zastopane skupine civilne družbe, ki predstavljajo ravnotežje interesov podjetij, delavcev, potrošnikov ter interesov na področju okolja in javnega zdravja in ki lahko predložijo stališča in priporočila o izvajanju TTIP⁽¹⁹⁾. Izkušnje z veljavnimi sporazumi kažejo, da je za zagotovitev učinkovitosti takšnih mehanizmov spremljanja pomembno, da institucije EU preverijo priporočila organov za spremljanje in da so ta priporočila povezana s postopkom izvrševanja.

8. Naložbe

8.1 EESO ugotavlja, da je Komisija predložila predlog besedila o sistemu sodišč za naložbe, s katerim se uvaja reforma postopkov, novi sistem pa bo nadomestil sistem reševanja sporov med vlagateljem in državo (ISDS). Sestavljen je iz dveh delov, tj. materialnopravnih določb o zaščiti naložb ter določb o delovanju sistema za reševanje sporov med vlagatelji in državami. Vsebuje tudi uvodni del z opredelitvami pojmov, povezanih z zaščito naložb.

⁽¹⁸⁾ Glej mnenje EESO o dostojnem delu v okviru globalnih oskrbovalnih verig (UL C 303, 19.8.2016, str. 17).

⁽¹⁹⁾ Glej opombo 7.

8.2 Kot je EESO pozval v mnenju REX/390, so podane natančnejše opredelitve „pravice do zakonskega urejanja“, „posredne razlastitve“ ter „poštene in pravične obravnave“. Ti pogoji morajo biti izpolnjeni, da se lahko sprejmejo predpisi za postopek reševanja sporov med državo in vlagateljem. Namen teh pojasnil je zagotoviti pravico pogodbenice do zakonskega urejanja v javnem interesu, ki prevlada nad zaščito vlagatelja.

8.3 EESO poudarja, da bi morale biti opredelitve v sporazumu, zlasti pravica do zakonskega urejanja, jasne ter bi morale državam dajati pravico, da ohranijo in uvedejo visoke standarde, zlasti na področju socialne zaščite ter varstva okolja in potrošnikov, hkrati pa zagotavljati ustrezno in legitimno zaščito vlagateljev pred protekcionizmom in diskriminacijo. Pozdravlja, da je bil poleg preambule v besedilo sporazuma vključen samostojni člen o tem. Pri opredelitvi pravice do zakonskega urejanja na področju socialne zaščite bi bilo treba izrecno omeniti kolektivne pogodbe, vključno s tristranskimi in/ali splošnimi (*erga omnes*) sporazumi, da jih ne bi razlagali kot nekaj, kar je v nasprotju z upravičenimi pričakovanji vlagateljev. Delovni in plačni pogoji, določeni v okviru kolektivnih pogodb, se ne smejo obravnavati kot nevarinske ovire.

8.4 Vendar pa EESO priznava, da so bile najbolj bistvene spremembe uvedene glede postopkovnih vidikov reševanja sporov. Arbitražni sistem je bil preoblikovan v pravosodni sistem s sodiščem, na kateremčasne arbitre, ki jih imenujeta sprti strani, nadomestijo sodniki s stalnega seznama, ki jih imenujeta pogodbenici sporazuma. S temi spremembami bo sistem postal bolj institucionaliziran. EESO poziva pogodbenici, naj zagotovita polno delovanje sistema sodišč za naložbe takoj po ratifikaciji pogodbe in demokratično legitimnost sodnikov in da se pri imenovanju sodnikov prepreči tveganje za spolitiziran pravosodni sistem in navzkrižja interesov.

8.5 EESO z zadovoljstvom ugotavlja, da se uvaja strog kodeks ravnanja, ki bo zagotovil nepristranskost in preprečeval navzkrižja interesov. Ustanovljeno bo tudi pritožbeno sodišče za odločanje o razsodbah sodišča, kar je odziv na upravičene kritike sistema ISDS. Poleg tega bo zagotovljena preglednost, saj se bodo za spore uporabljala pravila Komisije Združenih narodov za mednarodno trgovinsko pravo (UNCITRAL).

8.6 EESO sicer pozdravlja izboljšave, ki so bile izvedene za reformo sistema, vendar meni, da je še vedno nekaj spornih vprašanj, ki bi jih bilo treba obravnavati.

8.7 EESO poleg tega priznava, da še vedno obstajajo pomisleki glede izvajanja novega sistema, ki se med deležniki razlikujejo. Komisijo poziva, naj nadalje preuči te pomisleke v okviru stalnih prizadevanj za izboljšanje sistema za reševanje investicijskih sporov.

8.8 Nekaj pomislekov:

- treba je zagotoviti ustrezno ravnovesje med legitimnimi javnimi politikami in standardi za zaščito naložb z vidika „poštene in pravične obravnave“ ter „zaščite pred posredno razlastitvijo“ na podlagi jasnih opredelitev, ki bodo zmanjšale možnost različnih razlag;
- seznam zakonitih ciljev politike, kot so varovanje javnega zdravja, varnost, okolje, javna morala, socialna zaščita ali varstvo potrošnikov, spodbujanje in zaščita kulturne raznolikosti, ki so povezani s pravico do zakonskega urejanja, je zelo omejen;
- predpisi, ki se uporabljajo za organizacijo ali zagotavljanje javnih storitev, niso izrecno izključeni;
- pri izračunu nadomestil za opravljene naložbe se v nobenem primeru ne upošteva izgubljeni dobiček;
- zaradi izvajanja načela „kdor izgubi, plača“ podjetja, zlasti mala in srednja podjetja, morda ne bodo uporabljala sistema;
- treba bi bilo navesti obveznosti vlagateljev v skladu z deklaracijo MOD v zvezi z multinacionalnimi podjetji, vodilnimi načeli Združenih narodov o podjetništvu in človekovih pravicah ter smernicami OECD za multinacionalna podjetja;

- ni preveč jasno, kako bodo domača sodišča priznavala in izvrševala odločbe ter kakšna je povezava s Konvencijo o priznavanju in izvajanju tujih arbitražnih odločb, podpisano v New Yorku, ali ustreznimi pravili Mednarodnega centra za reševanje investicijskih sporov (ICSID). To bi bilo treba pojasniti, saj se vlagatelji že v obstoječem sistemu srečujejo s težavami pri izvrševanju;
- treba je natančno preučiti, ali je sistem sodišč za naložbe skladen s pravnim okvirom EU;
- sodniki dejansko niso neodvisni, saj v skladu z novim predlogom v nekaterih primerih še vedno lahko opravljajo delo pravnih zastopnikov podjetij;
- treba je preučiti priporočilo iz osnutka vmesnega tehničnega poročila o oceni učinka trgovine na trajnostni razvoj v okviru TTIP, naj se izključi možnost, da bi se na sodišče za naložbe vlagale tožbe v zvezi z javnimi storitvami ⁽²⁰⁾.

EESO poziva Komisijo, naj k obravnavi teh pomislekov pritegne civilno družbo in evropsko pravno skupnost.

8.9 Nekateri deležniki se tudi sprašujejo, ali je v ustrezno delujočih in zelo razvitih nacionalnih pravnih sistemih potreben ločen arbitražni sistem za naložbe ⁽²¹⁾.

8.10 EESO nazadnje meni, da je predlog Evropske komisije za sistem sodišč za naložbe korak v pravo smer, vendar ga je treba na številnih področjih še izboljšati, da bo lahko deloval kot neodvisen mednarodni sodni organ. Obžaluje, da je bil sistem predlagan brez celovitega in ustreznega posvetovanja ter pred pripravo ocene učinka tako stroškov sistema kot njegovega delovanja, in Komisijo poziva, naj to oceno učinka pripravi.

V Bruslju, 21. septembra 2016

Predsednik
Evropskega ekonomsko-socialnega odbora
Georges DASSIS

⁽²⁰⁾ Ecorys, *Trade SIA on the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) between the EU and the USA – Draft Interim Technical Report* (Ocena učinka trgovine na trajnostni razvoj v okviru čezatlantskega partnerstva za trgovino in naložbe med EU in ZDA – osnutek vmesnega tehničnega poročila), str. 144 (<http://www.trade-sia.com/ttip/wp-content/uploads/sites/6/2014/02/TSIA-TTIP-draft-Interim-Technical-Report.pdf>).

⁽²¹⁾ Na primer stališče ETUC (Evropske konfederacije sindikatov) o predlogu Komisije za sistem sodišč za naložbe v okviru TTIP in CETA (<https://www.etuc.org/documents/etuc-position-commissions-proposal-investment-court-system-ttip-and-ceta#.V2xn19KNhHg>).